

Články

Středoevropský výzkum filmové cenzury

Prudký rozvoj kinematografie na počátku minulého století a její rostoucí obliba mezi veřejností vyvolávala v řadě zemí stále hlasitější nesouhlas jejích odpůrců. Státní orgány začaly usilovat o získání kontroly nad obsahem filmů a jejich zvýšené úsilí kulminovalo vytvořením specializovaných cenzurních institucí, samozřejmě ve velmi diferencovaných podobách.¹⁾ Cenzurování filmů bylo zavedeno i v českých a rakouských zemích. Dokumenty, vzešlé z činnosti cenzurních orgánů od počátků působnosti až do konce třicátých let minulého století, dnes tvoří bohatou pramenovou základnu k dějinám kinematografie. Vzhledem k nízkému počtu dochovaných filmových materiálů z němé éry jsou cenzurní dokumenty leckdy jediným materiálem, který zůstal „z filmu“ zachován. Kromě filmografických údajů obsahují cenzurní dokumenty i další materiály, zejména titulkové a dialogové listiny. Tyto materiály hrají velkou roli při restaurování poškozených filmových kopií. Obsah cenzurních dokumentů představuje i zdroje poznání pro badatele z uměnovědných či společenskovědních oborů, kteří zkoumají film jako kulturně společenský fenomén metodologickým prizmatem svého oboru.

Pro dokumenty mapující principy cenzurního dohledu v českých zemích je nejproblematictější právě období do roku 1918.²⁾ Toto období je především časem postupného konstituování zákonných norem pro celý kinematografický obor. Systematickou kontrolu bohaté nabídky filmového trhu se podařilo zavést až díky klíčovému ministerskému nařízení č. 191/1912, které zavedlo povinné cenzurní katastry u zemských úřadů. Dokumenty z období do roku 1918 se ale doposud nepodařilo v archivech objevit.³⁾ Rozpad rakousko-uherské monarchie na sklonku roku 1918 přinesl zásadní změny do organizace cenzurního procesu v obou nástupnických státech. V Československé republice připadla kinematografie po přetahování mezi ministerskými úřady do kompetence ministerstva vnitra. Dosavadní cenzurní sbory s působností na zemské úrovni byly zrušeny a nahrazeny osmičlenným Cenzurním poradním sborem.⁴⁾ V něm zasedali zástupci státních orgánů společně s reprezentanty lidovýchovných institucí a kulturních spolků.⁵⁾ Každý film, který se ucházel o veřejné předvádění na území Československé republiky – celovečerním snímkem počínaje a reklamou na jarní kolekci firmy Baťa konče –, musel být tomuto sboru předveden. Jeho členové měli statut expertů s oprávněním podávat dobrozdání o zhlédnutých filmech. Finální výrok – v jaké podobě a před jakým publikem může být film v Československé republice předváděn – zůstával v kompetenci ministerstva vnitra, které samozřejmě k vyslovenému dobrozdání

-
- 1) Srov. např. Václav Dušil, *Filmová censura*. Věstník ministerstva vnitra republiky československé 3 (dále jen VMV), č. 9, 15. 10. 1921, s. 321 – 329 a č. 10, 15. 11. 1921, s. 369 – 373.
 - 2) Přehledná charakteristika vývoje cenzurního procesu v českých zemích do roku 1918 viz Ivan Klimeš, *Kinematograf, rakouský stát a české země 1895 – 1912. (Část druhá)*. *Illuminace* 14, 2002, č. 2, s. 45 – 62.
 - 3) Detailní popis obsahu cenzurního katastru viz Jiří Hora, *Filmové právo*. Praha 1937, s. 128.
 - 4) *Výnos ministerstva vnitra ze dne 16. 6. 1919 č. 22.621-6, o cenzuře filmů*. VMV 1, č. 5 – 6, 15. 6. 1919, s. 115.
 - 5) Počet členů Cenzurního poradního sboru se v letech 1919 – 1936 několikrát změnil, stejně jako skladba institucí v něm zastoupených. Srov. Jiří Hora, c. d., s. 112 – 114.

přihlíželo. Z činnosti Censurního poradního sboru se dochovalo poměrně velké množství dokumentů, především cenzurní spisy a cenzurní lístky. Tyto dokumenty tvoří archivní fond, uložený v depozitáři Státního ústředního archivu v Praze.⁶⁾

* * *

Tématu filmové cenzury se momentálně ve středoevropském prostoru věnují dva specializované projekty. Prvním je pramenná edice cenzurních dokumentů rakouské provenience, kterou redigují Paolo Caneppele a Thomas Ballhausen a v ediční řadě „Materialien zur österreichischen Filmgeschichte“ ji vydává Film Archiv Austria (FAA).⁷⁾ Tím dalším je mezinárodní výzkumný projekt **COLLATE** (Collaboratory for Annotation, Indexing and Retrieval of Digitized Historical Archive Material, IST-1999-2008; www.collate.de). Heuristickou část projektu zajišťují tři přední (středoevropské) filmové archivy – Deutsches Filminstitut (DIF), Filmarchiv Austria (FAA) a Národní filmový archiv (NFA) –, které rovněž spolupracují s technologickými partnery. Cílem projektu COLLATE je vytvoření virtuálního centra pro komparativní zpracování multimediální sbírky digitalizovaných archivních dokumentů k dějinám filmové cenzury mezi dvěma světovými válkami. Projekt COLLATE poskytne prostřednictvím počítačových technologií přístup k dosud nevyužívaným materiálům a zároveň i prostor pro výměnu velkého množství odborných informací.⁸⁾ Objem digitalizovaných dokumentů – kromě cenzurních dokumentů se digitalizují i obrazové materiály a články z dobového denního i filmového tisku – je skutečně rozsáhlý. V současnosti přesáhl součet digitalizovaných dokumentů ze všech archivů 18 000 stran. Ediční zpracování digitálních faksimilí dokumentů v rámci projektu COLLATE (katalogizace, indexování, anotace) samozřejmě rozšiřuje dosavadní stav poznání dosud nepříliš probádané kapitoly dějin kinematografie.⁹⁾ Thomas Ballhausen, spolueditor výše zmiňované edice rakouských cenzurních dokumentů a člen rakouského „COLLATE teamu“, několikrát přednášel na různých seminářích o dosavadním stavu poznání historie filmové cenzury v Rakousku. Výsledky svého badatelského úsilí, založeného na detailním studiu pramenů i dostupné literatury, shrnuje v následující studii.

Tomáš Lachman

-
- 6) Státní ústřední archiv v Praze, fond „Cenzurní sbor kinematografický při ministerstvu vnitra 1919–1939(1940)“. Archivní fond je dochován téměř v celistvosti od roku 1928. Detailní popis zmiňovaných dokumentů je uveden v rozkladu o pramenech v publikaci *Český hraný film I. 1898 – 1930*. Praha 1996, s. 13.
- 7) Edice zatím čítá následující svazky: *Entscheidungen der Tiroler Filmzensur 1917 – 1918*. (Materialien zur österreichischen Filmgeschichte 2.) FAA, Wien 2002; *Entscheidungen der Tiroler Filmzensur 1919 – 1921*. (Materialien zur österreichischen Filmgeschichte 3.) FAA, Wien 2002; *Entscheidungen der Tiroler Filmzensur 1922 – 1938. Nebst einer Auswahl zeitgenössischer Gesetzestexte*. (Materialien zur österreichischen Filmgeschichte 4.) FAA, Wien 2002; *Entscheidungen der Wiener Filmzensur 1911 – 1914*. (Materialien zur österreichischen Filmgeschichte 5.) FAA, Wien 2002; *Entscheidungen der Wiener Filmzensur 1926 – 1928*. (Materialien zur österreichischen Filmgeschichte 9.) FAA, Wien 2002.
- 8) Detailní rozbor projektu viz Tomáš Lachman, *Collate. Nová dimenze filmové historického výzkumu*. *Iluminace* 14, 2002, č. 2, s. 141 – 150. Stručná verze popisu na www.nfa.cz/projekty/collate.html
- 9) Zatímco v německé jazykové oblasti již existuje k tématu filmové cenzury několik publikací (viz odkazy ve studii Thomase Ballhausena), filmová cenzura v meziválečném Československu představuje historio-graphicky nezmapované téma. Jedinou ucelenější studií jsou skripta Ivo Hépnera, *Filmová cenzura. Příspěvek k dějinám filmové cenzury v českých zemích 1918 – 1939*. Praha 1959. Přemíra dobového ideologického balastu dnes činí tuto práci téměř nepoužitelnou.